

Skaistė Barkutė – filologijos mokslo krypties daktarė, nepriklausoma tyrėja

Moksliniai interesai: lietuvių literatūra (XIX a. ir XX a. pirmoji pusė), moralės filosofija ir literatūra, literatūros teologija

El. paštas: sbarkute@yahoo.it

Skaistė Barkutė – PhD in Philology, independent researcher
Research interests: Lithuanian literature (19th Century and first half of the 20th Century), moral philosophy and literature, literary theology

E-mail: sbarkute@yahoo.it

Skaistė Barkutė

SUTUOKTINIŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ VAIZDAVIMO YPATUMAI MOTIEJAUS VALANČIAUS DIDAKTINĖJE PROZOJE

Anotacija

Motiejus Valančius savo didaktinėje kūryboje nemažai dėmesio skiria sutuoktinių tarpusavio santykių vaizdavimui. Žemaičių vyskupo tikslas buvo ugdyti liaudį religine moraline dvasia. Valančiaus nuomone, sutuoktinių gerus santykius lemia vyro ir moters lygiateisiškumas, jų bendradarbiavimas ir vienodai prisiimta atsakomybė už vaikų auklėjimą. Kad šios sąlygos būtų įvykdytos, svarbus abiejų sutuoktinių socialinių-luominių, kultūrinių ir ypač tikiybinių požymių atitikimas. Straipsnyje detalai atskleidžiama, kaip meninėmis priemonėmis Valančius kuria didaktinį pamokymą vyro ir moters santykių darnai užtikrinti.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Motiejus Valančius, didaktiniai kūriniai, sutuoktinių santykiai, lygiateisiškumas, blaivybė.

Abstract

Motiejus Valančius paid attention to the depiction of the relationship between a man and a woman (husband and wife) in his didactic creative work. The main aim of the Bishop of Samogitia was to educate people in the spirit of religion and morality. In Valančius' opinion, a good relationship between spouses is determined by equality between a man and a woman, cooperation, and equal responsibility for the children's upbringing. For this reason, the compatibility of social-caste, cultural and religious features between both spouses is important. The report reveals how Valančius created didactic precepts in order to create a harmonious relationship between a man and a woman.

KEY WORDS. Motiejus Valančius, didactic writings, marital relationship, equality, abstinence.

I v a d a s

XIX a. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius liaudį ugdyti ėmėsi per mokyklą, pamokslus, ganytojiškuosius laiškus, didaktinius prozos kūrinėlius. Pagrindinis Valančiaus prozos tikslas – ugdyti skaitytojus religine moraline dvasia (Merkys 1999, 718). Kaip pažymėjo Vytautas Merkys, Valančiaus liaudies ugdymo sistemos dalį sudarė elementarių žinių skleidimas apie tėvams žinotiną pedagogiką, vaikų auginimą, tėvų globą, sanitariją ir higieną (Merkys 1999, 326). Todėl nenuostabu, kad Valančius savo kūryboje nemažai dėmesio skyrė ir sutuoktinių tarpusavio santykių vaizdavimui. Harmoningi santykiai šeimoje, tarpusavio pagalba, abipusė meilė ir supratimas – tai lyg mokslas, kurį skleisti ėmėsi Žemaičių vyskupas. Jo vaizduojami veikėjai bendraudami nepatiria didesnių psichologinių išgyvenimų. Jų tarpusavio santykius lemia kilmė, auklėjimas, socialinė aplinka. Tobuliems tarpusavio santykiams Valančius skatino siekti abiejų sutuoktinių socialinių-luominių, kultūrinių ir ypač tikybinių požymių atitikimo. Tik tokiu atveju tarp vyro ir moters vyksta dialogas, kuris ne visada įmanomas, esant kokių nors skirtingumų (pvz., tikėjimo, tautybės, luomų). Kaip matysime iš toliau analizuojamų pavyzdžių, savo grožiniuose didaktiniuose kūriniuose meninėmis priemonėmis Valančius ugdė moters ir vyro lygiateisiškumo šeimoje suvokimą, abiejų tėvų atsakomybę už vaikų auklėjimą. Valančiaus požiūriui į vyro ir moters santykius galima būtų pritaikyti hipotetišką Vytauto Kavolio formuluotę, kad XIX a. pažangiam vyrui tampa įmanoma į savo tapatybės suvokimą įsileisti moters idėjas, o moteriai atsiranda galimybė suvokti vyro gyvenimą kaip savo gyvenimo dalį (Kavolis 2016, 102–103). Šio straipsnio *objektas* – Motiejaus Valančiaus didaktinėje prozoje vaizduojamų sutuoktinių santykiai. Atsižvelgiant į Valančiaus gyvenamąjį laikotarpį ir susiklosčiusias istorines aplinkybes, keliamas *tikslas* – išanalizuoti didaktinę Valančiaus prozą ir išskirti vaizduojamų sutuoktinių santykių ryškiausius ypatumus. Straipsnyje pateikiami pavyzdžiai iš dviejų knygelių – „Vaikų knygelės“, paties Valančiaus tvirtinimu, parašytos ir išleistos 1864 m. (bibliografų nustatyta, kad ji išėjo 1868 m.¹) ir „Paaugusių žmonių knygelės“, parašytos 1865 m., išleistos 1868 m., kurios turėjo tarp skaitytojų labai didelį pasisekimą ir kartu su kitais jo kūriniais („Žemaičių vyskupystė“, „Palangos Juzė“, „Antano tretininko pasakojimai“, religiniai kūriniai) stiprino bei sąmonino lietuvių tautą (Trumpa 1975, XXX).

¹ Bibliografiniai duomenys ir tekstų komentarai. In Motiejus Valančius. *Raštai*, t. 1. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, 803.

Geros šeimos pavyzdys

Lygiateisiškumas šeimoje pasižymi bendru sprendimų priimamumu, vienu du darbų pasiskirstymu, vienoda socialine padėtimi. Apie lygiaverčius santykius šeimoje galima kalbėti, kai tiek vyras, tiek moteris jaučia abipusį išipareigojimą šeimai ir gerbia vienas kitą. Štai kūrinyje „Plikbajoris“ („Paaugusių žmonių knygelė“) apie bendrą sutuoktinių sutarimą ir lygiateisiškumą byloja tokie žodžiai: „Lygia dalia su moteria pasišnekėjęs [tėvas – S. B.], nuvedė jį Kaunan ir pristatė prie gero kalvio“ (Valančius 2001, 131). Charakterio savybės ir tinkamo gyvenimo būdo dėmė užtikrino vyro ir žmonos gražaus bendro sutarimo rezultatą. Gero vyro pavyzdys pateikiamas aprašant minėto kūrinio veikėją Staponą: „buvo žmogus išmintingas, arielkos nė į burną neimęs, ne brangininkas ir valgyt išmonių nedaręs“ (Valančius 2001, 127). Panašiais epitetais apibūdinamas, Valančius pristato ir būsimą Stapono žmona Morinę: „vedė padorią ir dievobaimingą mergelę“ (Valančius 2001, 127). Išvardyti teigiami būdo bruožai ir teisingi veikėjų įpročiai rodo autoriaus nusistatymą sutuoktinių gero gyvenimo klausimu. Tarpusavio santarvei padeda ne tik abiejų sutuoktinių dievobaimingumas, kuris buvo būtinas, kuriant patvarią šeimą („Pats su savo moteria Jonke kas mėnesį ėjo spaviednės“, Valančius 2001, 225), bet kartu nemažą reikšmę, Valančiaus įsitikinimu, turėjo ir veikėjų išsimokslinimas, buvimas raštingais. Panašu, kad autoriui gebėjimas skaityti buvo svarbus veiksnys geriems santykiams palaikyti – šeimoje kartu skaitomos knygelės, dažniausiai religinio pobūdžio, buvo garantas darnai tarp vyro ir žmonos palaikyti: „Jūzupas skaitė visiems girdint „Žyvatą Viešpaties Jėzaus“, „Žyvatus šventųjų“, „Pradžią“ ir kitas knygeles, kurių daug turėjo“ (Valančius 2001, 225). Taip autoriaus norėta ne tik parodyti geros šeimos pavyzdį, bet ir išugdyti apsišvietusius katalikus. Anot Valančiaus, laimingą sutuoktinių gyvenimą lemia ir adekvatus elgesys susipykus, t. y. mokėjimas teisingai elgtis vienam su kitu konfliktinėse situacijose: „Jūzupas niekuomet nesibarė su moteria, pamatęs ją pyktį metantis, lipšniai prabilo ir beregint ją nutildė. Jonkė taipogi pamačiusi vyrą apmaudingą, tylėjo kaip žuvis prūde, niekuomet jam atkakliai nė žodžio neatsakė. Taip abiem pusėm norint vienybėje būti, niekuomet iš tiesų nesusibarė, niekuomet neatėjo ligi keršto“ (Valančius 2001, 225) („Padorus ūkininkas“, „Paaugusių žmonių knygelė“). Šioje citatoje atsispindi paties Žemaičių vyskupo požiūris į konfliktinę situaciją tarp sutuoktinių, paminint atvejį, kai jam pačiam teko taikyti savo sūnėną Vladislovą Beresnevičių su jo žmona Bronislava. Tuomet Valančius laiške ragino sūnėną kaltinti ne tik žmonos, bet ir savo būdą, patarė pirmam nusileisti ir pakviesti grįžti pas motiną pabėgusią žmoną (Merkys 1999, 185). Nepaisant išreikšto skatinimo nepamiršti išipareigojimų šeimai ir vienodai prisiimti atsakomybę konfliktinėje situacijoje, šioje citatoje išvelgiamas ir

šioks toks skirtumas, kas yra patartina vyrui ir kas moteriai – vyras gali lipšniai kalbėti, o moteriai geriausia visiškai patylėti. Tai viena iš sąlygų, kurias vėliau Valančius išplėtos rašydamas savo testamentinį laišką. Abiejų tėvų atsakomybė auklėjant vaikus, akcentuojant žmonos vaidmenį, aptinkama Valančiaus kūrinyje „Pranciškus Bielskis“ („Vaikų knygelė“): „Pats (bajorėlis Bielskis) apie jo (sūnaus) gerą išauginimą šylės, bet juoba dar dievobaiminga jo moteris Bielskienė. Vaikus savo, dar tebšvėpliančius ir vos pavelkinai žodžius ištariančius, mažne kas vakarą, į rinkį sustačiusi, mokė poterių, prisakymų ir sakramentų“ (Valančius 2001, 107). Šiame ir kituose kūriniuose autorius parodo, koks svarbus yra vaikų religinis auklėjimas ir kartu jų rengimas šeimai.

Valančius, kuriam labai rūpėjo jam pavestųjų žmonių dora ir apšvietimas, ypatingą dėmesį skyrė savo parapijiečių blaivybei. Blaivybės idėjas vyskupas skleidė savo ganytojiškaisiais raštais ir didaktiniais kūriniiais. Visur, kur aprašomi teigiami veikėjai ir darnios šeimos pavyzdžiai, aptinkame svarbų tų veikėjų apibūdinimą, kad pastarieji negėrė „arielkos“. Valančius akcentavo ne tik blaivybės naudą, bet ir žmogaus darbštumą bei susiturėjimą nuo nereikalingų, laiką gaišinančių pažinčių ir tuščių kalbų, turgų pristatydamas kaip abejotino naudingumo ir reputacijos erdvę: „Staponas gerai išdirbdavo žemę, todėl rugiai, javai ir linai visuomet jo derėjo, arielkos niekuomet į burną neėmė, į turgus panedėliais į Raseinius retai tevažiavo, o nuvažiavęs lig laiku namon grįžo. Pažįstamiems norint Raseiniuose užtūrėti, paprastai sakydavo: „Susiedaliai, ką atvežiau – pardaviau, ko reikalavau – pirkau, namuose turiu darbo, ko aš beturėčiau čia trukti ir ašvienių savo badu stapinti?“ Taip atsakęs sėdo į ratus ir važiavo namon“ (Valančius 2001, 243). Šitokio nusistatymo ir elgesio rezultatas – namuose jo laukianti geranoriškai nusiteikusi sutuoktinė: „Kotryna parvažiuojantį visuomet blaivų su ištiestomis rankomis priimdavo ir tuojaus vadindavo prie šilto, tyčiomis užlaidyto valgio“ (Valančius 2001, 243). Valančius kaip ir daugelyje savo tekstų, pabrėždamas darnios šeimos svarbiausius kriterijus – lygiateisiškumą, blaivumą ir darbštumą, parodo, kad ir Stapono žmona savo elgesiu neatsiliko nuo vyro: „Taip vyrui dailiai elgiantis, ir Kotrynė netopsojo rankas susinėrusi“ (Valančius 2001, 245). Visa tai lemia ne tik darną šeimoyje, bet ir pasiturintį gyvenimą. Net ir netikęs gyvenimo būdas, kurį buvo pasirinkusi Petronėlė iš apsakymo „Petronė ir jos priepuoliai“ („Paaugusių žmonių knygelė“), neužkerta kelio laimingai santuokai ir gražiam sugyvenimui su vyru, jeigu tik gailimasi dėl savo nedoro elgesio ir pasiryžtama keistis (Petronėlei, kuri iš pradžių buvo laisvo elgesio mergina, jai atgailavus ir pakeitus gyvenimo būdą, pasiseka ištekėti už gero vyro, nes, kaip rašoma kūrinyje, pasikeitusi „Petronėlė labai dailiai elgė“ ir „Laimino aniedviem Viešpats: turėjo gan duonos ir pavilgos, vaikai gražūs, į motiną pavėdūs augo, matušės klausė“, Valančius 2001, 271). Taip iš neigiamos veikėjos virtusi teigia-

ma, Petronėlė galėjo džiaugtis visais gero gyvenimo ir darnios šeimos privalumais. Beje, galima būtų paminėti, kad tokių „pasitaisymo“ galimybių Valančius savo herojams duoda nedaug. Yra vos keletas apsakymų, kuriuose netinkamai pasirinkę ar pasielgę veikėjai atgailauja ir sulaukia gražaus ir darnaus gyvenimo. Daugeliu atvejų (taip pat ir apsakyme „Petronė ir jos priepuoliai“) autorius nurodo ir tapimo neigiamu veikėju priežastį – tai netinkamas auklėjimas vaikystėje. Taip Valančius dar kartą atkreipia sutuoktinių dėmesį į tinkamas vaikų ugdymo ir auklėjimo sąlygas, akcentuodamas vertingą gero pavyzdžio galią.

Nedarnūs sutuoktinių santykiai

Dažniausiai, kaip būdinga didaktiniam kūriniai, pamokančiai istorijai, sužlugęs gyvenimas, mirtis, nesutarimai – tai blogo elgesio pasekmė. Kaip pavyzdys paminėtinas apsakymas „Jurgis nedoras ūkininkas“ („Paaugusių žmonių knygelė“). Kūrinyje aprašomi abu sutuoktiniai, geriantys degtinę. Vaizduojama šeima – visiška priešingybė šeimoms, kuriose vyrauja bendradarbiavimo dvasia ir santarvė. Nors Valančius sutuoktinių sutarimui šeimoje apibūdinti pateikia daug kriterijų (darbštumas, atsakingumas ir pan.), vis dėlto svarbiausiu kriterijumi jis laiko alkoholio nevartojimą ir tikiybinių požymių atitikimą. Štai minėtame kūrinyje „Jurgis nedoras ūkininkas“ šeimoje ir vyras, ir žmona abu geria degtinę („arielką“). Girtavimą autorius laikė žmonių nelaimė, moralinės ir fizinės degradacijos priežastimi. Todėl ir sutuoktinių konfliktiški tarpusavio santykiai, skurdi buitį išryškėjo kaip girtavimo pasekmė: „Pakrūmėj, nutrūkusioj butoj, gyveno vyras su moteria, Jurgis su Morta. Abudu gebėjo gerti, abudu buvo piktu, abudu pešės ir mušės vos ne kožną dieną“ (Valančius 2001, 233). Suprantama, tokioje nedarnioje ir problemiškoje šeimoje nukentčia ir vaikų auklėjimas: „Bet kaip galėjo padoriai išauklėti motina, vos ne visuomet girta?“ (Valančius 2001, 233) Apsakyme akcentuojama, kad geriančių porų santykiuose neišvengiamas smurtas prieš žmoną ir vaikus: „sugrįžo girtas ir pradėjo čaižyti su botagu per ienas ir per arklius. Kliuvo motinai ir sūnui“ (Valančius 2001, 237), ir vėliau: „Jurgis sugrįžo namo girtų girtas ir pradėjo mušti savo moterį“ (Valančius 2001, 239). Kaip minėta, Valančius savo didaktiniuose kūriniuose pamokymui dažniausiai vaizduodavo, kokį atlygį už savo gerą ar nederamą elgesį sulaukia kūrinio veikėjas. Jei elgesys smerktinas, kaip šiuo atveju, tai ir pasekmės būna liūdnos, t. y. veikėjų laukia visiškas skurdas, o dažnai – ir nelaiminga mirtis: „Darbininkams maž tekliuvo [arielkos – S. B.], bet pats su pačia būtinai apsigėrė. Nesitikėtai kilo tarp anųdviejų barnis, vyras šlavė su vėzdu moteriai, ši brinkt ir parvirto. <...> Jurgienė iš to įsirgo, vedė kunigą, spaviedojos, gulėjo dvi nedėli ir mirė“ (Valančius 2001, 239). Panašaus galo sulaukia ir pats Jurgis: jis randamas miręs pakelės

krūmuose, o palaidojamas be bažnyčios apleistuose kapuose. Tėvų pavyzdžio auklėjamas, jūdviejų sūnus taip pat buvo linkęs išgėrinėti. Todėl jam nepasiseka nei sukurti šeimos, nei susitvarkyti savo gyvenimo.

Pavojų geriems tarpusavio santykiams tarp žmonos ir vyro Valančius išvėgė ir skirtingoje tikyboje. Ypač daug mišrių santuokų Valančiaus vyskupavimo pradžioje buvo Kurše. Ten dėl liuteronų dominavimo šeimos katalikiškoji pusė buvo linkusi pasiduoti liuteroniškosios pusės įtaigai. Todėl svarstant skirtingų tikėjimų santuokų klausimą Valančius įsakė griežtai laikytis Bažnyčios įstatų (Aleksna 1975, 39). Apsakyme „Trynė ir Vicentas“ vaizduojama religiniu požiūriu mišri santuoka – kataliko ir protestantės. Nė vienas iš jų nenori atsisakyti savo tikybos, vildamiesi, kad kažkuris iš sutuoktinių perims kitos pusės tikėjimą ir religines tradicijas. Šiuo atveju autoriui svarbu ir protestantų, ir katalikų tikėjimą išpažįstančiojo pozicija. Anot Valančiaus, šis skirtingumas lemia nesutarimą ir konfliktus šeimoje, pradedant maisto ruošimu („taip vienuose namuose pasidarė dvi vieri, dvejoki valgiai“, Valančius 2001, 281), švenčiant šventes, samdant šeimyną ir, tai itin svarbu, sprendžiant vaikų auklėjimo problemas. Pirmosios problemos iškilo krikštijant vaikus, vėliau mokant juos tikybos dalykų. Konfliktų šeimoje kilo ir dėl katalikiškų švenčių šventimo bei vyrui norint pasninkauti. Nemažą vaidmenį šiuose santykiuose vaidino ir žmogaus būdas bei charakteris. Autorius užsimena, kad nors Vicentas ir tvirtai laikėsi katalikų tikėjimo, tačiau jis buvo lėtas, todėl ir nepajėgė nukalbėti savo žmonos ar pakeisti jos nusistatymą tikybos atžvilgiu. Gimus dukteriai, ši pakrikštijama pagal protestantišką tradiciją, o Vicentas negali tam paprieštarauti. Sutuoktinių santykius geriausiai apibūdina Vicento tėvas: „sutinkata it dalgis su akmeniu, mylitos kaip katė su šuniu, gerai, kad nesimušata“ (Valančius 2001, 281). Artėjant Velykų šventėms, Kotrė su dukteriai palieka savo vyrą ir sūnų, kuris buvo auklėjamas katalikiškai, ir išvyksta į Kuršą. „Įsirūpinęs Vicentas verkė ir, bučiuodamas savo sūnų, tarė: „Vaikali, aš pasilikau gyvenašlis, tu našlaitis, matušė tavo kaži kur padingo“ (Valančius 2001, 283). Vicentui su sūnumi taip pat išvykus, grįžusi Kotrynė ir neberadusi vyro išgyvena, verkia ir jaučiasi nelaiminga. Valančius kūrinio gale pateikia pamokančią išvadą: „Taip dvi vieri, vienuose namuose patalpinti, tuos išgaišino, o vyrą su moteria nelaimingais padarė“, todėl, teigia autorius, „tegul bus pamokslu visiems katalikams, ketantiems nekatalikes vesti, ir katalikėms, norinčioms už nekatalikų tekėti“ (Valančius 2001, 283). Valančius ta pačia tema yra parašęs dar vieną apsakymą – „Janis Kuisis“. Autorius nurodo, kad vis dėlto yra galimybė, nors ir labai nedidelė, kad skirtingų tikėjimų pora gyventų darnoje, tačiau tam reikia, kad kitatikis būtų atverstas į katalikų tikėjimą. Bet tam būtinas stiprus būdas ir išsimokslinimas: „Kad Jonis būtų buvęs stipresnis ir juoba, nekaip Uršulė, mokyta, tikrai ta būtų pervirtusi į liuterkas, bet kad ta buvo stipresnė ir

protingesnė už Joną, dėl to tai visus namus į katalikus pervertė“ (Valančius 2001, 291). Nepaisant šios istorijos laimingos baigties, autorius perspėja, kad visada yra pavojus vesti ar tekėti už žmogaus ne savo tikėjimo.

Valančius pavojų laimingai santuokai ir netgi paties žmogaus gerovei išvelgia ne tik skirtingų tikėjimų, bet kartu ir skirtingų tautybių žmonių santykiuose. Ypač aktualu tampa vedybos su rusų tautybės asmeniu. Merkys pažymi, kad Katalikų Bažnyčios ardymas sustiprėjo per mišrias tikiolinių požiūriu santuokas. Rusų administracija griežtai žiūrėjo, kad katalikų ir stačiatikių tikiybų jaunieji tuoktųsi vien cerkvėje, o stačiatikių perėjimas į katalikybę buvo griežtai draudžiamas. Vienoje brošiūroje Valančius įspėjo mergaites, kad „netekėtų už rusų, nes tuo pražudysiančios pačios save ir savo vaikus“ (Merkys 1999, 590). Tai gana vaizdžiai atsiskleidžia kūrinyje „Agatė“ („Paaugusių žmonių knygelė“). Apsakyme lietuvaitė Agatė pamilsta rusų kareivį Nikiporą ir nutaria už jo ištekti, nepaisydama tėvų perspėjimų ir draudimų. Čia susitinka ne tik skirtingų tautybių, bet ir skirtingų tikiybų – katalikų ir stačiatikių – asmenys. Autorius kūrinyje jau nebedetalizuoja poros tarpusavio santykių, o tiesiog po truputį atskleidžia, kaip ir kokie įvykiai, vargai sugriauna žmogaus gyvenimą. Agatė, nors galbūt buvo mylima vyro, tačiau kareivis, kuriam svarbiausia yra jo tarnyba, neturi ko pasiūlyti savo moteriai: ji turi gyventi kartu su kitais kareiviais, net ir būdama nėščia eiti pėsčiomis didelius atstumus. Galų gale Nikiporas ją po nesėkmingo gimdymo palieka vieną ir išeina toliau savo tarnybos reikalais. Dar daugelį vargų išvargusi, Agatė numiršta skursdama, ligota ir visų apleista. Valančius visu savo kūriniu iliustruoja tai, ką kūrinio gale pasako kaip moralą: „Iš tiesų ne kartą regim ištekant mergeles mūsų už maskolių, bet niekuomet nematom ištekėjusių laimingomis“ (Valančius 2001, 299). Šia istorija autorius metonimiškai apibendrina daugelį kitų panašių gyvenimo istorijų, tuo akcentuodamas vedybų su rusų tautybės asmenimis netinkamumą: „Todėl kuri mergaitė turi proto, lai su maskoliais nesipainioja“ (Valančius 2001, 299). Šiame kūrinyje parodoma moters istorija, kuri buvo palikta vyro. Tačiau neabejotinai Valančiui buvo žinomos ir kitos už rusų ištekėjusių lietuvių istorijos, kai būdamos katalikės, jos buvo visiškai priklausomos nuo vyro ir ujamos, o turėdamos laikytis svetimos tikiybės, savąją apleisdavo. Tad Valančius, atskleisdamas tokių santuokų neigiamas pasekmes, ne tik rodė savo nusistatymą dėl svetimos tautybės, bet ir priešinosi „Staćiatikių Bažnyčios ekspansijai, skatinamai valstybinės valdžios“ (Merkys 1999, 590).

Kaip sutuoktiniams bendrauti, Valančius moko ir testamentiniame savo laiške „Testamentinė gromata“, paskelbtame 1894 m. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje“. Laiške autorius rašo:

Yra nemažai moterysčių gerų, kuriose vyras su moterimi, taikiai gyvendamu, daro laimingus vienas antrą, vaikus ir šeimyną. Bet yra taipogi negerų, kuriose barasi vyras su moterimi. Užvis tai atsitinka tuokart, kada vyras ar abudu yra girtuokliai. Pasigėręs ar atkaklus vyras ne vien pakelia barnius, bet dabar kartais muša savo moterį. <...> kiekvienas gaspadoriau, atmink, joguei moteris yra tai kūnas tavo <...>, yra artimiausia prietelka: nepadaryk karčiomis dienų jos, ydas pakelk, nes ir tu nemažai jų turi. Matydamas supykusią, užtylėk, būk anai ištikimas, skaityk ją už sau lygią ir nieko nepradėk dirbti, su ja pirma nepašnekėjęs. Moteris, matydama vyrą girtą, nestirveliok, nelįsk į akis, bet būk lipšni, duok jam valgyti ir paguldyk, nes jisai tuokart yra beprotis, o su bepročiu bardamos gali gauti ko nenorėdama. Atmink, joguei vyras yra tau artimiausias žmogus visame pasaulyje. <...> Todėl suėję į porą, taip elkitės, idant niekuomet nesusibartumėte, idant vienas antram tikrai širdies neužduotumėt, nes toks yra prigimimas žmogaus, joguei, jei kas vieną, antrą ir dešimtą kartą tikrai užlies už kailio, įkyrės, to jau niekuomet nebegali širdingai mylėti“ (Vaižgantas 2002, 462–463).

Laiške išdėstytos sąlygos ir pamokymai, kurie buvo implicitiškai išreikšti grožiniuose kūrinuose, kaip reikia elgtis, kad bendras gyvenimas būtų darnus, kad šeimoje vyrautų santarvė ir tarpusavio pagarba.

Išvados

Šiame straipsnyje buvo išanalizuoti devyni Valančiaus didaktiniai kūriniai, kuriuose aprašomi sutuoktinių tarpusavio santykiai. Valančiaus kūrinų analizė rodo, kad Žemaičių vyskupas puoselėjo lygiateisiškumo ir bendradarbiavimo šeimoje idėjas. Galima būtų pažymėti, kad vyro ir moters šeimoje lygiateisiškumo idėjos skleidimas tuo laikotarpiu buvo novatoriškas. Valančiaus šeimos samprata buvo kitokia, ne kaip tuomet buvo įprasta. Suprantama, moters lygiateisiškumas šeimoje skelbiamas kartu nurodant ir tam tikras jai priklausančias pareigas. Viena iš svarbiausių pareigų, kurią prisiimti taip pat buvo raginamas ir vyras, – tai tinkamas vaikų auklėjimas, kurio dominantė buvo religinis ugdymas. Atliktas tyrimas taip pat parodė, kad sutuoktinių lygiateisiškumas ir darna šeimoje įmanomi tik laikantis socialinių-luominių, tikybinių ir tautinių-kultūrinių požymių atitikimo. Nors Valančius nelaikė skirtingų luomų rimta kliūtimi santuokai, tačiau jis mokė skaitytojus sutuoktinius rinktis iš savo socialinės aplinkos darnai šeimoje užtikrinti. Kūrinuose atskleisdamas konfliktinių situacijų šeimose atvejus, tikybinį atitikimą autorius laikė vienu svarbiausių požymių laimingai santuokai sukurti. Perspėdamas dėl tikybinio vienodumo, Valančius taip pat išreiškė pasipriešinimą Stačiatikių Bažnyčios ekspansijai. Darniems santykiams palaikyti vyskupas akcentavo blaivybę, darbštumą ir išmintingumą, pirmenybę teikdamas

blaivybei, nes tik blaivus žmogus gali tinkamai pasirūpinti savo artimuoju, savo nuosavybe, savimi ir savo gyvybe.

Atliktas tyrimas parodė, kad Valančius savo kūrinuose veikėjus, kaip įprasta didaktinei literatūrai, griežtai skirsto į teigiamus ir neigiamus. Būtent kūriniai su teigiamais veikėjais prisideda kaip darnios ir harmoningos šeimos pavyzdžiai, o kūriniai su neigiamais veikėjais – kaip pamokymas ir pavyzdys apie nedarnius ir smerktinus vyro bei žmonos santykius.

Literatūra

- Alekna 1975 – Antanas Alekna. *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*. Su Vinco Trumpos įvadu ir dokumentų priedais. Čikaga: Lituonistikos institutas.
- Kavolis 2016 – Vytautas Kavolis. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Apostrofa.
- Merkys 1999 – Vytautas Merkys. *Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*. Vilnius: Mintis.
- Trumpa 1975 – Vincas Trumpa. Motiejus Valančius – mokytas ir išmintingas žemaitis. In Antanas Alekna. *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*. Su Vinco Trumpos įvadu ir dokumentų priedais. Čikaga: Lituonistikos institutas, IX–XXX.
- Vaižgantas 2002 – Vaižgantas. Motiejus Valančius. Pastabos pačiam sau. In *Raštai*, t. 14. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 285–484.
- Valančius 2001 – Motiejus Valančius. *Raštai*, t. 1. Parengė Vytautas Vanagas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Skaistė Barkutė

THE DEPICTION OF MARRIAGE IN THE DIDACTIC PROSE BY MOTIEJUS VALANČIUS

Summary

The article examines the didactic prose writings of Motiejus Valančius (1801–1875), the Bishop of Samogitia, a writer, and the organiser of a temperance movement. Valančius educated people through his sermons, letters and didactic prose. The article discusses the depiction of marital relationships in nine didactic prose writings. As the analysis reveals, Valančius developed a view of equality between a man and a woman in the family, and both parents taking responsibility for the children's upbringing. Equality in family relations applies to mutual decision making, the equal distribution of work, and social equality. For example, the characters in Valančius' tales take mutual decisions concerning the children's upbringing, and other important decisions concerning daily matters. Aspects of self-control and a tone of proper living ensure mutual consonance between a husband and wife. In order for the relationship between a husband and wife to be harmonious, it is necessary for both of them to be wise, abstinent, diligent and

devout. Valančius taught readers how to behave in conflict situations. He suggested being patient, calm, and on some occasions to keep silent.

An analysis of Valančius' writings shows that the author encouraged readers to seek conformity in the social, cultural and religious aspects of both spouses. For this reason, Valančius described in his writings how religious incongruity destroys family life and happiness. The Bishop of Samogitia saw a threat to a happy marriage, and even to a person's welfare, in relationships between different nationalities. It was a matter of great relevance when the writer talked about marriage to people of Russian nationality. Valančius emphasised that the relationship between a man and a woman was destroyed when they were drunk. The bishop was convinced that debauchery was a human disaster, a cause of moral and physical decline. Therefore, in his didactic prose, a conflict-ridden relationship between spouses, and a poor everyday life, was shown to be the result of debauchery.

The analysis of Valančius' didactic prose shows that the writer divided characters strictly into positive and negative ones. Tales with positive characters were examples of a good and harmonious relationship in the family. Tales with negative characters gave examples of unharmonious and bad behaviour by spouses. It should be noted that the dissemination of the ideas of equality between a woman and a man in a family was rather innovative for these times.